

Ahdistava tietokirja

Kulttuurivihkot: Helmi-maaliskuun *Kulttuurivihkoissa* (1/2020) nostetaan esiin uhkakuvaa, jonka pitkään luultiin olevan ohi: ydinaseiden muodostamaa uhkaa ihmiskunnalle ja maailmalle. Haastattelemme ydinaseeriisuntaa ajaviaen, Nobel-palkittujen kansalaisverkostojen ICAN ja Pugwash suomalaisaktiiveja **Kati Juvaa** ja **Katariina Simosta**. **Mikael Böök** kirjoittaa ahdistavasta tietokirjasta, jossa Yhdysvaltain ydinaseohjelman parissa työskennellyt **Daniel Ellsberg** paljastaa sisäpiirin tietoja ydinsodan suunnittelusta. Dosentti **Jouko Jokisalo** kirjoittaa aseriisunnan välttämättömyydestä ilmastokriisin ehkäisemiseksi ja professori **Jyrki Kähkönen** pohtii modernisaation ja länsimaisen elämänmuodon kriisiä. Saamme myös raportin kansainväliseltä työleiriltä Kosovosta.

Daniel Ellsberg työskenteli ydinsotaan liittyvien suunnitelmien parissa, kunnes päätti ettei voi enää jatkaa ja alkoi julkistaa pelottavia tietojaan. Hänen tunnustuskirjansa *The Doomsday Machine* tarjoaa ainutlaatuisen perspektiivin kaikkein järkyttävimpiin tuhovisioihin.

Kirjastojen tehtäviin kuuluu valita, mitä kirjoja ne ottavat valikoimiinsa ja mitä eivät. Tehtävä tuskin on lainkaan yksinkertainen, ja siitä keskustellaan voimallisesti silloin tällöin. Keskustelut ovat usein käsitelleet fiktion, erityisesti lastenkirjallisuuden, mutta yhä enemmän myös tietokirjallisuuden, moraalisia näkökohtia. En tarkoita nyt tiukan tieteellistä kirjallisuutta, josta tapaavat keskustella vain sen kirjoittajat ja pitemmälle ehtineet opiskelijat – muut meistä tuskin ymmärtävät mitä se käsittelee, vaikka yrittäisimme lukea sitä. Ei, tarkoitan asiapitoisia kirjoja, jotka eivät ole puhdasta fiktiota eivätkä puhdasta tiedettä, mutta jotka pyrkivät sanomaan jotakin todellisuudesta ja joiden totuudellisuusvaatimus on suurempi kuin puhtaasti subjektiivinen. Aikana, jolloin puhutaan paljon vääristä faktoista ja vaihtoehtoista totuuksista, keskustelu tietokirjallisuudesta saattaa luoda rauhattomuutta kirjastonhoitajien keskuudessa. Heidät voidaan yllättäen asettaa sen vaikean tehtävän eteen, että heidän olisi jätettävä pois ostolistoiltaan kaikki eiteelliset teokset. ”Kiperäksi tehtäväksi kirjastonhoitajille tulee vartioida rajaa vaihtoehtoisten näkemysten ja hengenvaarallisen puoskaroinnin välillä”, huomautti aatehistorioitsija **Rasmus Fleischer** äskettäin ruotsalaisessa *Expressen*-lehdessä.

”Hengenvaarallisesta puoskaroinnista” Fleischer ottaa esimerkiksi kirjan, jossa vanhempia kehoitetaan ”antamaan autististen lastensa juoda laimennettua klooridioksidia siinä toivossa, että se tappaisi väitetyt loiset”. Juuri yksi sellainen kirja on ”liivahtanut valikoimiin ilman vähäisintäkään tarkastusta ja sen propagandistinen takakansiteksti on kopioitu suoraan kirjastokatalogeihin”. Tässä Fleischer viittaa kieltämättä tärkeään ongelmaan. Tietyt kirjat voivat faktisesti (!) olla hengenvaarallisia! Edelleen hän kirjoittaa: ”Säilyttääkseen integriteettinsä kirjastojen täytyy palauttaa valinnanteko itselleen kaupallisilta jakelijoilta”. Kannatetaan!

Mutta vaihdan näkökulmaa. On totisesti myös elintärkeitä kirjoja. Ja mitä tapahtuu, jos ne jostain syystä lipsahtavat pois kirjastonhoitajien näkökentältä?

Kiinnostavatko elintärkeät kirjat?

Eräs elintärkeä kirja on nimeltään *The Doomsday Machine. Confessions of a Nuclear War Planner*. Sitä on käsitelty ja arvioitu useissa ruotsalaisissa sanomalehdissä ja muissa viestimissä. Äskettäin kirjan kirjoittaja, 87-vuotias **Daniel Ellsberg**, esiintyi suositussa tv-ohjelmassa *Skavlan* ja toimittaja **Maria Schottenius** kirjoitti siitä *Dagens Nyheterissä* (13.2.2019) otsikolla: "Det är inte klimatet som kommer att göra slut på oss, det är kärnvapnen" ("Ilmasto ei tee meistä loppua, vaan ydinaseet").

Mutta tätä kirjaa on ostettu Ruotsissa vain vaivaiseen seitsemään kirjastoon (Kungliga Bibliotekin Libris-katalogin mukaan), joista kolme luokitellaan kansankirjastoiksi ja neljä yliopistollisiksi kirjastoiksi.

Suomessa vain kolme kirjastoa on sijoittanut Ellsbergin kirjan kokoelmiinsa: eduskunnan kirjasto, Helsingin yliopiston kirjasto ja Helsingin kaupunginkirjasto (biblioteken.fi ja finna.fi -palvelujen mukaan).

Kysymys kuuluu, mistä mielenkiinnon puute johtuu. Ehkä kirjastovirkailijat ovat järkeilleet kuten ranskalainen runoilija **Paul Éluard**. Éluard kirjoitti välittömästi Hiroshiman ja Nagasakin

atomipommien jälkeen runon, joka oli yksi ainoa suuri Ei, mutta sitä ei koskaan painettu. "Il ne faut pas décourager les gens" ("Ei saa tehdä ihmisiä masentuneiksi"), hänen kerrotaan sanoneen.

Pilliinpuhaltaja korkealta

Mutta selvää pitäisi olla, että Daniel Ellsberg ainakin tarjoaa täysin ainutlaatuisen perspektiivin. Kansantaloustieteen ja päätösteorian opintojensa jälkeen Ellsbergin otti palvelukseensa 1950-luvun lopulla Research And Development (RAND) Corporation, Yhdysvaltojen ilmavoimien sotasuunnittelun ajatuspaja. Päinvastoin kuin Éluard, nuori Ellsberg, joka 1940-luvun lopulla oman ilmaisunsa mukaan liittyi "kylmiin satureihin", ei tukahduttanut mitään protestirunoa.

Vasta oltuaan vuosikymmenen sotakoneiston palveluksessa, mukaanlukien pari vuotta Vietnamsissa, hän huomasi, ettei enää kyennyt jatkamaan RANDin palveluksessa. Tuolloin hän reagoi myös tarmokkaammin vuotamalla lehdistölle huippusalaisen tutkielman Yhdysvaltojen sodankäynnistä Vietnamsissa. Ellsbergillä oli 1960-luvun lopulle saakka hyvin korkea *clearing*-luokka, mikä tarkoittaa oikeutta päästä osalliseksi salaiseksi leimatuista tiedoista. Vuonna 1971 *New York Times* julkaisi tutkielman kirjana otsikolla *The Pentagon Papers*. Se oli valtava skuuppi. Monet Yhdysvaltojen hallinnon valheet Vietnamin sodasta paljastuivat, mikä vaikutti osaltaan sen loppumiseen ja teki Ellsbergistä maailmankuulun.

Pentagonin paperit olivat vähällä tuoda Ellsbergille elinikäisen vankeustuomion. Syytteestä luopuminen johtui todennäköisesti siitä, että presidentti **Nixon** alkoi käyttää lainvastaisia keinoja hiljentääkseen vakoilusta syytetyn miehen, mitä puolustusasianajat älyivät hyödyntää. Vuonna 1972, epävarman kahden vuoden syytteen alla elämisen jälkeen, Ellsberg vapautettiin.

Ydinasepaperit

Pari vuotta ennen kuin Ellsberg astui esiin pilliinpuhaltajana hän erotteli Vietnam-materiaalista Yhdysvaltojen ydinasestrategiaa käsittelevät aineistot. Hän pyysi veljeään **Harrya** ottamaan "ydinasepaperit" kotiinsa talteen. Sopivan tilaisuuden tullen otettaisiin matkalaukku esiin ja tulisi uusi tietovuoto.

Tarina siitä, kuinka Danieliin kohdistuneen käryn myötä Harryn piti kätkeä ja taas kätkeä tämä aineistokokoelma, jääköön tässä kertomatta. Seuraus oli kuitenkin se, että aineisto katosi, mikä on harmittanut Daniel Ellsbergiä tähän päivään saakka. Sen kysymyksen ohella, kuinka hän saattoi työskennellä ydinsodan suunnittelun parissa RANDilla, Ellsbergiä vaivaa yhtä lailla kysymys: Miksi en antanut maailman tietää, mitä minä tiesin, jo silloin?

Kirjan ensimmäisessä osassa, "Pommi ja minä", Ellsberg kertoo siitä, mitä hän sai tietää RAND-vuosiensa aikana. Että oikeus pudottaa atomipommeja oli delegoitu pitkälle alas sotilaallisissa hierarkioissa ja että Yhdysvaltojen presidentti ei ole ainoa, joka saa painaa nappia. Että Yhdysvaltojen sotasuunnitelman SIOP-62 mukaan on vähintään yksi ydintaistelukärki varattuna hyökkäykseen Neuvostoliiton ja Kiinan jokaista yli 25 000 asukkaan kaupunkia vastaan. Että noin 275 miljoonaa ihmistä palaisi poroksi välittömästi, jos nämä ydinkärjet laukaistaisiin, jonka jälkeen 325 miljoonaa ihmistä lisää Neuvostoliitossa ja Kiinassa kuolisi säteilyvaurioihin seuraavan puolen vuoden aikana.

Lisäksi Neuvostoliiton itäeurooppalaisissa satelliittivaltioissa noin sata miljoonaa ihmistä kuolisi säteilyn vuoksi. Myös läheisissä puolueettomissa maissa – Ellsberg mainitsee Ruotsin, Suomen, Itävallan ja Afganistanin – sekä Japanissa ja Pakistanissa kuolemantapausten määrä nousisi noin sataan miljoonaan. Normaaleissa tuuliolosuhteissa ydinräjäytykset merenpinnan lähellä neuvostoliittolaisia sukellusveneitä vastaan käytännössä hävittäisivät suomalaiset sukupuuttoon.

Tämä kaikki siis ilman, että yksikään amerikkalainen ydintaistelukärki olisi osunut näiden maiden alueelle. Jopa Yhdysvaltojen kanssa liittoutuneessa Länsi-Euroopassa – säistä ja tuulista riippuen – noin sata miljoonaa asukasta todennäköisesti pyyhkäytyisi pois Neuvostoliiton itäeurooppalaisten liittolaisten alueella tapahtuvien ydinräjähdysten vuoksi.

Näihin groteskeihin kuolinlukuihin verrattuna vaikuttavat kaikki aikaisemmat verilöylyt ja kansanmurhat vain pieniltä, hapuilevilta yrityksiltä samaan suuntaan. Nämä tiedot saivat myös Ellsbergin epäilykset omasta uravalinnastaan kasvamaan.

Sikäli kuin hän tietää, kirjoittaa Ellsberg vuoden 2017 lopulla ilmestyneessä kirjassaan, suunnitelma on edelleen voimassa. Huolimatta siitä, että Neuvostoliittoa ei enää ole. Ja huolimatta siitä, että nykyisen tiedon mukaan täysimittainen ydinsota aiheuttaisi ydintalven, jonka aikana suurin osa ihmisluvusta ja maapallon muista elävistä olennoista kuolisi nälkään. Oikea sana, kuten filosofi **John Somerville** toteaa artikkelissaan vuonna 1982, on *omnicide*, kaikkien kuoleminen.

Ydinsodan todennäköisiin seurauksiin syventyneet tutkijat (Ellsberg siteeraa muun muassa **Alan Robockia** ja **Brian Toonia**) arvioivat, että jo niin sanottu ”rajoitettu ydinsota”, esimerkiksi Intian ja Pakistanin välillä, aiheuttaisi ydintalven ja siitä aiheutuvan nälänhädän ja siten veisi hengen osapuilleen kahdelta miljardilta ihmiseltä alueella, Kiina mukaanlukien.

Kieltäydymme tiedostamasta

Edellä kirjoitin ”nykyisestä tiedosta”. Mutta mieluummin olisi kai pitänyt kirjoittaa ”nykyisestä tietämättömyydestä” tai lainata ekonomisti **Ernst Schumacherin** ilmaisua *refusal of consciousness*, tietoisuudesta torjuminen.

Toisen puoliskon kirjasta, ”Tie tuomiopäivään”, Ellsberg omistaa historialliselle analyysille siitä, kuinka tämä tietoisuudesta torjuminen on muodostunut ja kehittynyt. Kaksi ensimmäistä lukua ovat nimeltään ”Kaupunkien pommittaminen” ja ”Kaupunkien polttaminen”. Joka on lukenut **Kurt Vonnegutin** *Teurastamo 5:n* tai **Sven Lindqvistin** *Nyt sinä kuolit: Pommien vuosisata*, tietää mistä on kysymys: sodankäynnistä naisia ja lapsia, siiviliväestöä vastaan; Hampurin ja Dresdenin tulimyrskystä, joka saatiin aikaan pommimatoilla työläiskortteleita vastaan. Lyhyesti sanoen: sodan muuttumisesta joukkomurhaksi jo ennen Hiroshimaa ja Nagasakia – niin että silloin saatettiin käsittää ensimmäiset atomipommit loistavaksi ”voitoksi” tieteelle ja sivilisaatiolle, ja tämän jälkeen reippaasti jatkaa kohti vielä suurempia ”voittoja” vetypommin avulla.

Uutta suhteessa kaikkeen aikaisemmin atomiaikakaudestamme kirjoitettuun ja sanottuun on Ellsbergin sisäpiiriperspektiivi ja ydinasestrategian kehityksen tarkastelu läheltä, tähän päivään saakka. Uutta on myös sen tarkastelu, kuinka groteskit kuolinluvut, joita edellä selvitin, ovat voineet kuulua tietoisuuteen – kuitenkin kunnolla siellä olematta. Edes presidentille tai puolustusministerille ei ole annettu tai he eivät ole antaneet täyttä tietoa niistä.

Daniel Ellsbergin mukaan keskeinen ongelma on kyvyttömyys tunnustaa atomiaikakauden realiteetteja:

”Keskustelussa ja analyysissä aiemmasta tai nykyisestä ydinasepolitiikasta tyypillisesti puuttuu – tai ohitetaan – sen tunnustaminen, että se on huimaavan järjetöntä ja moraalitonta: mittaamattomassa ja käsittämättömässä tuhoamishaluisuudessaan ja tahallisessa murhanhimoisuudessaan, tasapainon puutteessaan riskeeratun ja suunnitellun tuhon ja julkilausuttujen tai -lausumattomien päämäärien välillä, sen salassapidettyjen päämäärien toteuttamiskelvottomuus (rajoittaa vahingot Yhdysvaltoihin ja sen liittolaisiin, ”voitto” ydinsodassa, jonka kaksi osapuolta taistelevat loppuun asti), sen rikollisuus (ulottuvuuteen, joka räjäyttää kaikki tavalliset käsitykset laeista, oikeudesta ja rikoksista), viisauden ja myötätunnon puute, syntisyys ja pahuus.”

Kuusi ohjelmakohtaa

Mitä voimme tehdä? Ellsberg päättää kirjansa pieneen ohjelmaan meille länsimaalaisille. Esitän tässä lyhyesti kuusi sen kohtaa.

Länsimaailman täytyy:

- 1) Luopua Yhdysvaltojen ja Naton doktriinista olla kriisitilanteessa valmis tekemään massiivinen ensimmäinen isku ydinaseilla Venäjää ja/tai Kiinaa vastaan.
- 2) Toteuttaa tutkiva kuulustelu sotasuunnitelmistamme siinä valossa, mitä tiedämme ydintalven riskeistä.
- 3) Eliminoida mannertenväliset ballistiset ohjuksemme.
- 4) Luopua kuvitelmista, että vahinkoja omissa maissamme voidaan rajoittaa iskemällä kriisitilanteessa ensin.
- 5) Luopua niistä liikevoitoista, työpaikoista ja amerikkalaisesta sotilaallisesta suvereeniudesta Euroopasta, jotka perustuvat ensi-iskudoktriinin illuusioihin.
- 6) Purkaa tuomiopäivän kone vielä muilla keinoilla.

Kirjaston tehtävä on rauhaa säilyttävä

Onko Ellsbergin kirja ristiriidassa sen kanssa, minkä esimerkiksi hyvin suoritettujen kokeiden ja kollegiaalisen tarkastelun perusteella nähdään olevan tiedettä? Ei tietääkseni. Mutta onko kirja tiedettä? Tuskin kukaan kaiki käyttää juuri sitä termiä: *Tuomiopäivän konehan* on tunnustuskirja! Onko se sitten epätieteellinen? Kyllä, jokaisen tunnustuskirjan täytyy jossain määrin olla sitä.

Tuomiopäivän kone kuuluu faktakirjallisuuteen. Sotasuunnittelija Ellsbergin tunnustukset on tarpeellista kääntää ja olla saatavilla suuren yleisön luettavaksi kirjastoissa.

Kirjastot ja kirjastonhoitajat ovat olemassa säilyttääkseen ja välittääkseen ihmiskunnan yhteistä muistia. Voiko ihmiskunnan yhteistä muistia säilyttää ydinsodan ja ydintalven tapahtuessa? ”We are part of an international movement” (”Olemme osa kansainvälistä liikettä”), luen Ruotsin kirjastoyhdistyksen kotisivulta. Uskon, että kirjasto on yleismaailmallinen instituutio, jolla on tehtävänä puolustaa maailmanrauhaa ja vaikuttaa aseriisunnan puolesta. Ja että kirjastonhoitajat ”kansainvälisenä liikkeenä” voivat tehdä asialle paljon. Ostakaa kirjastoon Ellsbergin kirja, ja lukekaa se – kirjastonhoitajien koulutukseen kuuluu suojella ihmiskunnan muistia.

Kirj. Mikael Böök / Suom. Elias Krohn